

КИЇВ

К Y I W

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

DUPLICATE

1964

БЕРЕЗЕНЬ
КВІТЕНЬ

2

MARCH
APRIL

K Y I W

4800 N. 12th St.
Philadelphia 41, Pa.
Tel GL 7-0527

UKRAINIAN LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly
Publisher & Editor B. Romanenchuk, Ph. D.
Subscription in U.S.A. \$3.00 per year
Abroad \$3.30; Single copy: \$0.50, (\$0.55)

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

№ 2 (83)

MARCH-APRIL 1964

VOL. XV

З М І С Т

1. В. Вільний/Уклін Кобзареві	41	10. Г. Лонгфелло/Поезії	59
2. В. Дарда/Сильніший за долю	42	11. Б. Романенчук/За власну виховну систему	60
3. Е. Летюк/Шевченкова Оксана	48	12. Шевченківські премії	66
4. І. Боднарук/Один із заповітів Шевченка	49	13. Відійшли від нас	67
5. М. Лиходід/Перший приїзд на Україну	54	14. Огляди й рецензії: Б. Ром./В. Гайдарівський: А світ такий гарний	69
6. Л. Забашта/Пророк	54	15. Про шкільні читанки... ..	70
7. П. Пікассо/Як я це бачу	55	16. Бібліографія	
8. Г. Лонгфелло/День скінчений	57		
9. Е. А. По/Еннебел Лі	58		

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

Друкарня Видавництва Миколи Денисюка

Printed by Mykola Denysiuk Printing Company

КИЇВ

ЖУРНАЛ
ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА,
КРИТИКИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Виходить що два місяці

Видає й редагує Б. Романенчук

Ч. 2(83)

БЕРЕЗЕНЬ-КВІТЕНЬ, 1964

РІК XV

Володимир Вільний / УКЛІН КОБЗАРЕВІ

I.

Горить зоря — негаснучий стожар —
Вже день новий на світ благословила...
На кручі дуб, що посадив Кобзар,
Злегка струснув свої могутні крила.
І тихий вітер впав йому до ніг,
І задзвеніли кришталеві роси.
А потім перший промінь сонця ліг
На гладь Дніпрову і лугів покоси.
І видно з кручі: в далині, ген-ген,
На поле урожайне йдуть дівчата.
Новий трударський, невгомонний день
Дівочою співанкою почато.
Дніпро свою дорогу розіслав —
Яка ж краса навколо, глянуть любо!...
Проплив, мов чайка, білий пароплав,
Салют віддавши пам'ятнику-дубу.

II.

І дуб не вічний. Відшумлять століття —
Його повалять бурі навісні.
Та буде квітнути нове суцвіття
Прийдешньої години навесні.
Не вічна бронза, кована і лита, —
Часу іржа її без жалю їсть.
Хіба в металі можна відтворити
Поета велич, дум бентежних зміст?
Не вічний мармур, що як лід холодний,
Вітри й дощі січуть міцний граніт...
А все ж навік залишиться в народі
Поет, який осяяв словом світ.
Бо слово те не з мармуру і бронзи, —
Воно народу невмируща плоть.
Того, хто вистояв і бурі, й грози, —
Повік ніде й нікому не збороть!

Не спалося, — а ніч, як море...

Вже котрий раз перевертається Тарас з боку на бік, а заснути не може. Кажуть — ніч навіває сни, але то не завжди. Тут така темінь — густа й безконечна, що, здається, й тебе немає, а є лише морок. А проте не спиться...

Про що лишень не передумаєш за ці довгі-предовгі години?!

Навіть коли стомлюється вкрай мозок і прагне спочинку, думки, поза його волею, самочинно виринають і виринають десь з глибини, щоб плести якість химерне мереживо.

Навіть коли склеплялись повіки, не маючи сил довше боротись з утомою, поперед очі невідступно з'являлись картини недавнього — одна за одною.

Оте недавнє — кілька швидкоминулих днів — так багато внесли в його життя. Недаром кажуть, що людське буття вимірюється не днями і не роками, а тим, чим заповнені вони, і через те іноді за годину чи за день можна прожити більше, ніж за цілі десятиліття.

А почалося все з арешту... Там, біля Дніпра. Повноводого навесні і такого величаво прозорого, що здавалось на всій землі безконечній є лише привілля й чиста краса. А виявилось, були ще й жандарми, провокатори, арешт!

Іхав із Чернігова на весілля до Костомарова, свого доброго приятеля, який, нарешті, зустрівся з звичайним земним щастям. Поспішав на чуже весілля, а думки, сумовиті трохи, торкалися власної долі — доки вже й йому бурлакувати самому по білому світі, чи не пора, щоб і до нього на весілля, ось так, як він зараз, квапились вірні друзі.

Та саме у ту хвилину, коли він з хисткого порона ступив на твердий київський берег, — все похитнулося, і світ нагло заступила понура жандармська постать, щоб ось тепер довіку не зникати з-перед очей.

І почалося — допити, очні ставки, погрози. Глумилися: „Тепер ваша муза, мужицький поете, іншої заспіває!”

А звісно, що іншої! Такими словами, таким гнівом і люттю озветься, що не тільки різним псам-блюдолизам Бібіковим, а й самісіньким царям-батюшкам стане моторошно!

Вірив у власну силу, то й не журився, не вболівав особливо. Був спокійний і навіть веселий.

І коли незабаром його, як найлютішого ворога самодержавства, везли найкоротшим шляхом у сам Петербург — співав.

Через глухі білоруські хащі і болота, через безлюддя злиденної Новгородщини неслась, задихаючись, трійка, а він лагідно видивлявся довкола і, знай, наспівував милі й сумовиті українські пісні.

Якось зупинились вони ненадовго, щоб переіменити знесилених коней, то поштові чиновники, знаючи, що це за подорожні, розгубилися спочатку — хто ж кого везе, хто заарештований? Чи мовчазний, похнюплений, мов сич, поліцейський, чи веселий і жартівливий юнак?!

Співав... Та коли опинились, нарешті, на хмурому двори-

щі Петропавлівки, коли глянули на нього з усіх боків темні діри заготованих вікон, схожих на очниці потемнілого од негод черепа, — зітхнув важко і подумав: тут уже не співатиме. Бо це мертве каміння ніколи не чуло, мабуть, щирого людського голосу, не те що співу. Тільки стогони та прокляття можуть лунати тут...

„Бісовою хурдигою” називав він Петропавлівку ще раніше, коли блукав туманною набережною Неви на волі...

На волі?! Смішно згадувати... Тільки й того, що міг бачити небо не крізь заготовану дірку в тюремнім мурі, що міг чути не лише розмірені кроки вартового попід глухими дверима камери. А яка то воля?! Через те й потрапив сюди, у задушливу нору, що поривався до справжньої волі. Та якось вже так ведеться — хто найдужче прагне її, той найменше має тієї оманливої примари...

„Бісова хурдига” — нагадалось одразу Тарасові, як тільки мовчазний, мов із каменю, наглядач замкнув за ним важкі двері, одним тим рухом навіки відтявши його від усього живого світу.

„Тут не співатимеш...” — повторив зажурено в думці.

А от... помилився.

Першої ж ночі, тільки-но камеру щільно виповнила вогка, драглиста пітьма, сам незчувся, як заспівав. Спершу — тихо, майже нечутко, ніби й не голосом, а лише в думці, потім слова почали чимраз виразніше прориватись назовні і звучати:

*Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться, —
Хоч з мосту та в воду...*

Щоправда, спів той не втишував болю, а наганяв ще більшої туги; та, співаючи, не так відчував самотину, чимось зв'язаний був з іншими людьми, з живим світом.

*В того доля ходить полем,
Колоски збирає,
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає...*

Схвильовано вимовляв кожне слово, бо в пісні тій ішлося немовби про нього.

А зовсім недавно (хоч ніби було те дуже давно) співав він цю пісню на Україні. Теплою весняного вечора сидів під старезним крислатим дубом, серед гурту селян-кріпаків і співав разом з ними. Там теж вимовляв кожне слово не з меншою щирістю, ніж тут, бо й тоді пісня говорила про долю кожного з них.

Отак на перший же день ув'язнення завітала до нього в непривітний Олексіївський равелін, у тісну камеру безталанна, знедолена Україна. Чи, може, вона й не залишала його самого, ладна ділити з своїми дітьми все найтяжче, що тільки може випасти на людську долю?

А ніч, як море...

Часом починає здаватись, ніби земля негідано зупинилася, та так — одвернувшись від сонця, і лишилась навіки у непроглядному мороці... Але ж ні, таки крутиться. Бо наставали світанки... Дні пробігали швидше — скільки вже їх минуло? Допити й допити...

То сам шеф жандармів, старий і хитрющий граф Орлов, чемно пропонував в усьому зізнатись, обіцяючи за те милість. Нібито його, Тарасові, вірші ще не все сказали йому! То помічник Орлова, тупий і жорстокий Дубельт, починав скреготіти зубами, і наливався від люті кров'ю, і грозився тортурами. Бо не міг домогтись, чого бажав. То... Та чи варто усе пригадувати?

Намагався бути байдужим: до ґрат і до графів, до конвою і грубих погроз та принижень. Все те здавалось таким жалюгідно мізерним, не вартим переживань чесного людського серця.

Хвилювало інше. Щоразу, коли виводили його з камери, — глибоко вдихав пропахле весняною вільгістю повітря, і дух нового пробудження природи трепетно торкався серця.

Одного разу йому навіть вловились добре знані ще з далекого дитинства пахощі набубнявілого повесні вишняку. Ті запахи не облишили його і в камері, вперто витали довкола, аж поки зненацька не зринув перед очима до щему в серці мила картина.

Пливла, розмірено погойдуючись, як і нині, безкрая ніч, а в камері буяла розкішна весна, і пошерхлі вуста натхненно шепотіли слова — про садок вишневий коло хати, про хрущів, що монотонно гули над запашним цвітом.

Все тоді спало довкола, тільки він не міг лягти на свій убогий лежак і склепити обважнілі повіки, бо не давав заснути щебетун-соловейко.

Чи доведеться ще коли-небудь побачити білесеньку хату, садок вишневий, почути, як гудуть хрущі. Невже ніколи не бути йому на рідній Україні? А мо' й поховають на чужині?

Думка та особливо тривожно торкалася його наболілого серця.

А сьогодні жандарми вигадали для нього письмовий допит. Більше двадцяти питань задали на папері, і мусів він відповісти на них письмово. Та відповів лише на одне, зате навіть ширше, аніж того сподівалися судді. Не міг пропустити нагоди ще хоч би раз сказати сміливо правду прямо катам у вічі.

Питали: „Якими випадками доведені ви були до такої зухвалості, що писали найнепрстойніші вірші проти государя-імператора?...”

І він вивів твердою рукою слово за словом: „Ще будучи в Петербурзі, я чув скрізь нарікання й хулу господареві та уряду. На Україні я почув ще гірше, я побачив бідність і жахливе гноблення селян поміщиками, і все це робилось і робиться іменем государя!...”

Добре пам'ятає кожне слово своєї відповіді, бо слова ті давно вже пекли серце і тривожили розум, бо не його вже судили, — судив він, оскільки мав більше права обвинувачувати, ніж ті, хто обвинувачував його.

А потім... Тарас намагається зібратися з думками, та во-

ни пливуть кудись у хисткому тумані, і він ніяк не може затримати бодай якусь із них. Потім... поступово вириває з того туману... Дубельт. Він довго-довго читає відповідь, мов ніяк не може збагнути написаного. Мовчить. Далі зводить на Тараса погляд. Обличчя в нього якесь незвичайне, густо набрякле кров'ю, від чого сиві вуса здаються неймовірно білими і ніби приклеєними.

— Так ось де корінь зла! — закричав несамовито. — Таж ви ізверг роду людського! Та ви знаєте, куди за такі слова?! На ешафот!... На страту!...

Схоплюється з непомірно великого крісла і, наче пацюк у пастці, починає метатись по кабінеті. Ось рвучко зупиняється біля каміна і стоїть там довго, мов скам'янівши. Тарас бачить його гладку, ситу спину, щільно обтягнуту блискучим мундиром. Бачить, як з-під золотого еполета звисають виті червоні шнурки, немов нагаї, набубнявілі в крові. І сива жирна потилиця теж немов закривавлена — од гарячих полисків вогню в каміні.

Нараз Дубельт поривчасто обертається. Тепер Тарас здогадується, чого він так довго стояв біля каміна. В руках у жандарма димлять розжарені на вогні величезні кліщі.

Тарас не встигає й кроку ступити, як Дубельт вже біля нього, і кліщі, мов щелепи злого чудовиська, обвилися, обпікаючи шкіру, круг голови.

„Каєшся!“ — кричить знавісніло Дубельт.

„Ні!“ — твердо відповідає Тарас.

„Кайся!“ — сатаніє жандарм і так натужується, стискаючи кліщі, що аж руки йому дрібно тремтять.

„Ні!... Ні!...“ — гука чимраз дужче Тарас, а далі, безсилий довше терпіти нестерпний біль, пручається всім толом, шарпається вбік і... просипається.

Нікого... Тільки тиша — мертва, могильна тиша. Та голова розривається од скаженого болю, та в скроні молотом гупає кров. Тарас підводиться з ліжка і, звисивши ноги до крижаної долівки, довго сидить, міцно вхопивши в руки голову. Прокляті жандарми, навіть поспати не дають, спочити хоч би хвилинку, забутися...

Та що це?... Стривай, хтось немов розмовляє. Чи не верзеться знову? Прислухавсь уважніше. Та ні, таки говорять. Ледь-ледь пробиваються крізь наглядацьке вічко неголосні слова.

Тарас встає і обережно ступає до дверей. Хто воно там? Слухає. Та це ж вартові гомонять між собою! І враз легше стає на серці, бо почув живий людський голос, і не якусь там солдатську команду чи грубий фельдфебельський окрик, а просту нехитру розмову про звичайні людські справи...

Прихилився до дверей і чує...

— Вот так мене і забрили, — сказав один голос там, за дверима, і змовк, певно скінчивши свою розповідь.

— А я... — озивається згодом другий — сумний-сумний такий, — я сам пішов у солдати...

Тарас аж кинувся од несподіванки — земляк навіть! Прислухається, не ворухнеться. А голос веде далі, і здається, ніби то струна якогось незнано-печального інструмента бринить і

бринить на одній безпросвітно тужливій ноті.

— Назнав я, мій брате, дівчину... в своєму ж таки селі — Ганнусею звали. Хотів її брати, а пан — не дає... Заклятий, собака... Ще й Ганнусину матір підмовив, та стара й почала казати: „Коли п'ятсот даси, то й бери, хоч зараз... А ні, то зась!” А де такі гроші взяти? Позичити, та хто ж позичить! І пішов я на заробітки. Де вже не носили мене ноги. І по Чорномор'ї, і по Дону... Годів зо два походив, заробив трохи, подарунків накупив найдорогіших та й вертаюся в село до дівчини вночі... Аж од їхньої хати пустокою віє. Викресав я вогню. дивлюсь стара на печі вмирає, землю вже од неї несе, — і мене не впізнає. Кинувся я до попа, до сусідів. Поки привів попа, стара вже сконала. А Ганни й сліду немає. Тож я в сусіда й розпитую: „А де ж Ганнуса?” А той дивується: „Хіба ти й досі не знаєш?” Та й розповів мені про все — як панич збезчестив Ганнусю, як вона дитину породила та й утопила її в криниці, а сама пішла в Сибір.

— І что же ти?

— Що я, питаєш? Ледве, ледве вийшов з хати. Ще не світало. Узяв ножа та й пішов до панських палат... Але панича вже одвезли до школи, в Київ... Ось як було, брате... Аж страшно, як згадаю! Зоставив я тоді вдома старого батька, матір та й пішов у москалі...

А по недовгій мовчанці знову той самий голос озвався:

— А знаєш, того панича до нас перевели, із армії, чи що?

Тарас випростався, збуджено заходив по камері. Прислухався — тихо. Мовчать, думають. Знов заходив — сюди-туди, аж руки потер завзято. „Знають люди, що треба робити, знають! То що з того, де буду жити чи помирати я, аби тільки рідний народ не приспали злі люди, аби швидше повставав він та рвав кайдани’.

Аж зупинився посеред темної камери, якось дивно вражений і немов просвітлілий. Був схожий на людину, яка раптом збагнула те, що довго й настирливо гнітило мозок.

Що, власне, його доля, коли йдеться про долю всіх!...

І вже виринули десь із найпотаємніших тайників слова перших рядків:

*Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні...*

А за ними поспішали інші слова, щоб довершити думку, висловити світові найбільшу тривогу поетового серця:

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...*

Сам не стямився, як опинився біля глибокої ніші вікна, як руки, дужі ще, молоді руки міцно вп'ялися в холодні, слизькі ґрати і так шарпонули їх, мов хотіли вирвати з мурованої сті-

ни, і поламати, погнути, кинути людям під ноги, як іржавий, гидкий непотріб...

І в ту мить, як крик згорьованої душі, вихопилось одним подихом закінчення:

...Ох, не однаково мені!...

А за вікном пливла ніч — зловісна й похмура, — як море...

Коли тридцятого травня вели його безлюдним подвір'ям фортеці, простував спокійно і немов безтурботно. Хоч мав на собі вже грубу солдатську шинелю і йшов не кудись на прогулянку чи додому, а до брудної брички, якою жандармський фельд'єгер мав везти його на заслання. Далеко-далеко на схід, в якусь, забуту людьми і богом, Орську фортецю, що загубилась серед сипучих пісків Азії.

Жахливу кару вигадали для нього кати — довічна солдатчина, заборона писати і малювати! Власноручно дописав до виroku про ту заборону сам государ- імператор! Аякже, віддячив!

Прикро всміхнувся Тарас: „Мабуть, трибунал під головуванням самого сатани не вигадав би лютішої кари... Августязичник засилав Назона до диких гетів, але не забороняв йому писати і малювати... А це ж — православний монарх!... Православна катюга!”

Дарма! Однаково, де каратись за правду, звідки кликати народ повставати за волю... Тож ішов, ніби нічого особливо й не сталося — твердо, спокійно, зацікавлено розглядаючись довкола.

Зненацька зупиняється, наче його хто притримав рукою. Дивиться широко розплющеними очима і аж не вірить. Та, їй же богу, це він, Микола Костомаров, до якого так поспішав він із Чернігова на весілля... Так ось яке весілля вготувала для них підступна доля. Обличчя у друга бліде й заросле, і ледве помітне у притінку густо заграбованої віконної ніші. А Тарас от помітив, і упізнав, і посміхнувся нараз — так широко та приязно, як тільки він умів посміхатись до добрих людей. А далі радісно замахав рукою і закричав весело:

— Не журися, Миколо, чуєш, не журися! Ще нам доля всміхнеться!

Жандармська рука підштовхнула Тараса в спину, і Костомаров бачив, як він сів у бричку, як раптом зірвав з голови шапку і, посміхаючись, завзято замахав нею в повітрі. Так-так, Костомарову не привиділось — Тарас посміхнувся, впевнено й широко. І Костомаров миттю відчув, як очі йому мимоволі почало заволікати теплим туманом.

„Що за людина, — питає, зворушений, невідомо у кого. — Така доля жахлива, а він... посміхається...”

Крупні сльози зірвались з тремтливих повік і покотилися по запалих, шорстких од густої щетини щоках. І Костомаров уже не бачив нічого, лише чув, як хапливо зацокотіли кінські копита, як загрюкали по камінню оббиті залізом колеса, і як потім все враз зникло, немов кимсь поглинулося.

„Боже, яка людина...” Сльози чимдалі рясніше текли з

очей, і він навіть не намагався їх гамувати. Обперся гарячим чолом об холодні ґрати, і плечі його затіпалися в невітнім риданні.

Йому до розпачу шкода було загублене молоде життя доброго друга, великої людини... Але ще більший жаль брав за так безглуздо провалену спільну справу, за власну легкодухість, коли треба бути твердим і впевненим, як ніколи.

Ні, так не можна. Не можна занепадати духом, втрачати віру у найсвятіше... Якщо йдеться про щось велике для всього народу, що стогне в неволі, для цілого краю, який так терпляче жде сонця, — терба бути вищим, сильнішим за будь-яку долю... Як ось Тарас! Що його може зламати — солдатська шинеля, сипучі піски, заборони государеві? Ніколи!

Костомаров підвів голову, глянув крізь ґрати на спорожніле дворище. Там уже не було нікого, та перед очима його, як і спершу, стояв Тарас — махає завзято шапкою над головою і... усміхається.

Євген Летюк / ШЕВЧЕНКОВА ОКСАНА

Він так для себе небагато
В житті хотів —
                                щоб над Дніпром
В саду його стояла хаґа
І дві тополі —
На добро.
І щоб виходило щоранку
Його кохання
На поріг.
... Він так любив
                                свою Оксану,
Він так її
                                в душі беріг!
Бо ще дитиною, бувало,
Кохання піснею цвіло,
Коли тринадцятий
Минало,
Як пас ягнята
За селом.

А потім —
                                і тріумф,
                                і слава,
І щира слава,
І лукава,
А потім шлях —
                                колючий, гнівен,
Вінки —
Із лаврів і тернини,
Сліпа закоханість князівен
І чорне горе
Катерин.
Жінок вродливих поклоніння,
І праці, і похмілля дні,
І все ж
                                Оксана до кінця,
Як біль,
Як радість,
Як омана.

І. Боднарук / ОДИН ІЗ ЗАПОВІТІВ ШЕВЧЕНКА

*Діамант дорогий на дорозі лежав.
Тим великим шляхом люд усякий минав,
І ніхто не пізнав діаманта того.
Йшло багато людей і топтало його.*

*Але раз шляхом тим хтось чудовий ішов
І на шляху в пилу діамант той знайшов.
Камінець дорогий він відразу пізнав
І додому приніс і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець
І уставив його у коштовний вінець.*

*Сталось диво тоді: камінець засіяв
І промінням ясним всіх людей здивував,
І палючим вогнем кольористо блищить,
І проміння його усім очі сліпить.*

Цією гарною поезією-алегорією дуже влучно окреслив В. Самійленко ролю Т. Шевченка в розвитку нашої літературної мови та його заслуги для української культури. Тим дорогим діамантом, що лежав у пилу на шляху, було не що інше, як українська мова, тоді ще мова закріпощених і селянських мас. А тою людиною, що піднесла той діамант з пилу і вклала в нього всі свої творчі сили, щоб його обточити й обробити, був наш найбільший поет і геній Т. Шевченко. І на злість ворогам, які глузували з нашої мови, називаючи її мовою „хахлів” чи „хлопів”, мовою, якою не можна висловити всіх думок і почувань людської душі, українське слово в устах і в творах Кобзаря засіяло як дорогий алмаз. І коли ми тепер поглянемо на столітній розвиток української літературної мови й усвідомимо собі ті вершини, на які вона впродовж стоїтькадесять років піднеслася завдяки Шевченкові і його наслідникам, то з одного боку здружується в нас почуття національної гордості і почуття вдячності до Шевченка, творця нашої літературної мови. Він угрунтував придатність української мови до поетичних перлин світового значення. Він увів українську мову в сім'ю тих мов, що видали геніїв на полі літератури.

Вже більше, як сто років минуло, як дав нам Шевченко свого „Кобзаря” і виписав у ньому для нашого народу свої безсмертні заповіді. Здавалося б, було досить часу, щоб Пророкові заповіді ввійшли в кров усіх українців, та на жаль, вийшло не так. Хоч більше сотні років уже виховує нас „Кобзар”, а скільки то ще українців не засвоїло собі його головного заповіту, що ліг в основу життя й творчості Пророка, заповіту, який він виразив словами:

*І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь!
Бо хто матір забуває, того Бог карає.*

Впала вже давно тюрма народів, царська Росія, залишила-

ся далеко, по той бік від нас, друга тюрма народів, большевицька Москва, а все таки багато ще українців по цей бік залізної заслони цураються рідного слова і вживають залюбки в щоденному житті мови відвічного ворога. Вони залишаються і далі в духовій неволі Москви, хоч фізично ніби то вже відірвалися від московського хвоста. Називають себе українцями, а єдиною їх газетою є „Новое Русское Слово”, і в себе вдома чи й прилюдно, розмовляють по-московськи, хоч українську мову знають і люблять у дискусіях розпинатися за її чистоту. Чи мають ті люди право сказати про себе, що вони шанують пам'ять Шевченка і здійснюють його заповіді? Якби вони вважали Шевченка своїм рідним поетом, якби пам'ять Шевченка була їм дорога, вони б навчилися від нього дорожити рідною мовою тут, де ніхто не переслідує нас за неї.

Все своє життя закликав Шевченко своїх земляків плекати рідного національного духа, бо в ньому бачив він силу визвольної боротьби й повного відродження народу. У своїй Передмові до видання „П Кобзаря” з 1847 року поет засудив зневагу до рідної мови й культури українського народу, підкреслюючи самотність і народність української літератури. Там же помістив Шевченко оце мотто з Грібоедова:

*Воскреснем ли когда от чужесластья мод,
Чтоб умный, добрый наш народ
Хотя по языку нас не считал за иностранцев!*

Це мотто на чолі Шевченкової передмови вказує, що Шевченко розумів свої рідномовні обов'язки і бажав, щоб українська мова перестала бути мовою тільки селян та щоб об'єднала всі шари українського суспільства. В тій же Передмові кинув поет декілька важливих думок про завдання свідомого українця-патріота взагалі, а українського письменника зокрема. Шевченко там наказує усім цінити рідну мову, а на письменників накладає обов'язок писати твори рідною мовою. Що деякі письменники, як Гоголь і Вальтер Скотт, писали по-чужому, то тільки тому — каже Шевченко — що вони з дитинства не знали рідної мови. „А може більше було щонебудь, що вони себе одцурались... не знаю”. Це останнє поетове речення дає право твердити, що поет засуджував тих письменників, які писали чужою мовою. На це вказує слово „одцурались”. Маємо також докази, що Шевченко не знав Гоголя особисто; не було теж відомо Шевченкові, що Гоголь таки знав українську мову, але не хотів нею писати. Як би Шевченко був знав про те, то був би, мабуть, інакше поставився до Гоголя, і хто знає, чи був би йому присвятив один із своїх віршів.

Коли московські критики радили нашому поетові писати по-московськи, а не мертвою мовою (цебто ніби українською), він відповів їм у вступі до „Гайдамаків”:

*От де мое добро, гроші,
От де моя слава,
А за раду — спасібі вам*

*За раду лукаву.
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.*

Що ж спонукало Шевченка писати українською мовою? Відповідь дав нам сам поет: „Велика туга осіла мою душу. Чую, а й іноді й читаю: Ляхи друкують, чехи, серби, болгари, чорногори, москалі, — всі друкують, а в нас ані телень, неначе всім заціпило...” — читаємо в Передмові до II-го Кобзаря. Свідомий своєї місії, яку мав виконати в житті українського народу, Шевченко, проживаючи за Уралом, благав Бога,

*Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало.*

А в „Подражанії XI псалму” сказав:

*Возвеличу малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх поставлю слово.*

В Передмові до II-го Кобзаря остерігав Шевченко земляків, щоб не звертали уваги на критику москалів, бо вони хотіли б тільки наше письменство скомпромітувати, а наших письменників примусити писати московською мовою. Московська критика в особі тодішнього її найбільшого представника, В. Бєлінського (про нього большевики пишуть, що він мав благодійний вплив на українську літературу), намагалася висміяти Шевченка за те, що писав „мертвими словами”. Тоді не тільки москалі, але й багато українців були тієї думки, що українська мова вмирає й не може бути мовою окремої літератури. На це відповів їм Шевченко в Передмові до II-го Кобзаря: „Чого це ви так, братія моя? Може злякалися нашествія іноплеменних журналістів? Не бійтесь, собака лає, а вітер несе. Вони кричать, чом ми по-московськи не пишемо?” „А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і в нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди”.

В листі до Григорія Тарновського, писаному 25. I. 1843 р., згадуючи про глузування з нього петербурзьких критиків-москалів з приводу появи „Гайдамаків”, сказав наш поет: „Нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет”. Відгомін тієї ворожої критики бачимо у вступі до „Гайдамаків”. Поет посилає свій твір в Україну, бо тут, на чужині,

*Коли пустять в хату,
То, зострівши, насміються, —
Такі, бачте, люди: Все письменні, друковані,
Сонце навіть гудять.
Наглузують, накепкують та й кинуть під лаву.
Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.*

*А то, дурень, розказує
Мертвими словами.
Твої квіти молодії, чорнилом полні,
Московською блекотою у чужих теплицях
Заглушені!!!
Плач Вкраїно, бездітна вдовице!*

Поет вибухає гнівом, коли бачить отих земляків, що „продались у різницю москалеві”, величають царя й Росію, соромляться признаватись „хто вони, чіх батьків діти” і „всі мови слов'янського люду” знають, а „своєї дастьбі”, що „проміняли свою добру матір на п'яницю непотребную”. Іронізує поет із тих земляків-мрійників, що захоплювалися поверховно українським минулим і перецінювали його („поема вольного народу”), а не робили нічого, щоб те славне минуле повернути.

Крізь усю Шевченкову творчість проходить червоною ниткою думка, що Москві і її богам українці не повинні вірити, не повинні йти з Москвою на ніякі угоди й порозуміння. Українці мусять відновити свою історичну правду і повернути незалежність своїй батьківщині.

Влаштувати щороку поминки чи концерти для Шевченка, це ще не все. Нашого Кобзаря краще вшануємо, коли будемо поступати в житті так, як він навчав, а в першу чергу, коли виконуватимемо наші обов'язки супроти рідної мови.

Один філософ сказав такі слова: „Поневолений нарід, що береже й шанує свою мову, тримає в своїх руках ключ від своєї в'язниці”. Це прикмета раба й панського лакея цуратися рідної мови, або свідомо засмічувати її всякими чужими словами і фразами.

Такі думки насуваються нам сьогодні, в ювілейний рік Шевченка, щирою оборонця прав рідної мови, який своїми творами показав, що українською мовою можна висловити найвищі думки та найніжніші почування людської душі.

Якщо хто з нас не може з чистою совістю про себе сказати, що він виконує цей Шевченків заповіт, то не має права сказати, що належно вшановує пам'ять нашого Пророка. Щойно тоді, коли виконаємо всі інші заповіді Шевченка, зможемо виконати і його найбільший „Заповіт”:

*Вставайте, кайдани порвіте,
І вражою слою кров'ю волю окропіте!*

З важливих причин пробував Шевченко писати й московською мовою. Крім повістей, написав тою мовою дві поеми: „Слепая” і „Безталаний”. Але скоро закинув ті спроби, бо московська мова була йому чужа, „черства кацапська мова”. І цим теж дав поет відповідь московським критикам, що творити від душі можна тільки рідною мовою. Проживаючи в Петербурзі, Шевченко тужив за Україною, бо для нього „Московщина — кругом чужі люди”, очевидно, чужі тому, що не говорять рідною мовою поета, а „черствою кацапською”.

Московською мовою в творах Шевченка розмовляють тіль-

ки вороги українського народу й перевертні. Отже, по-московськи говорять москалі в „Катерині”, солдати на муштрі і перевертні-блюдолизи у „Сні”, ісправник і московська ворона з „Великого Льоху” тощо. Власне, по-московськи можна тільки „цвенькати”, „різати”. А говорити можна тільки рідною „хрищеною” мовою. Могутній є вплив рідної мови на душу людини, що її любить, тому козаки невольники в „Гамалії”

*Стрепенулись сіромахи,
Бо давно не чули
Хрищеної тїї мови.*

Шевченко чує погорду до земляків із циноними гудзиками в царській столиці, що ріжуть по-московськи, сміються й лають батьків своїх, бо змалечку цвенькати не навчили. Шевченко і національна гордість не дозволяє йому відповідати тим перевертням по-московськи, а коли один із них спитав, здивований: „Да как же ти і гаваріть не знаєш по здешному?”, то поет відповів йому гордо по-українськи: „Говорить умію, та не хочу”.

15. XI. 1839 р. пише Шевченко з Петербургу листа до брата Микити, скаржить на тугу за батьківщиною та просить його, щоб писав до нього по-українськи, а не по-московськи.

У зверненні до субскрибентів (післяслово до „Гайдамаків”) глузує поет з перевертнів, що цураються свого рідного: „Єсть ще й такі паничі, що соромились свою благородну фамілію (Кирпа-Гнучкошиєнко-въ) і надрюковать в мужицькій книжці. Далєбі правда!”

Шевченко завжди дорожив рідною мовою та цинив тих людей, що не цуралися її в щоденному житті. Свою найбільшу поему „Гайдамаки” присвятив він Григоровичеві, якого у вступі до поеми назвав своїм ширим батьком, хоч не рідним. А зробив це поет тому, що Григорович

*Не одцуравсь того слова, що мати співала,
Як малого повивала, з малим розмовляла.
Не одцуравсь того слова, що про Україну
Сліпий старець, сумуючи, співає під тинном.*

В очах Шевченка Котляревський здобув собі безсмертну славу в історії українського народу вже хоч би тим, що писав по-українському.

*Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.*

Олександрю Білозерську, наречену Куліша, цинив Шевченко за те, що не „шпетила” — як казав Куліш — української мови, що знала багато українських народних пісень і вміла їх гарно співати.

Зрадництво, підлота, національна безхарактерність і продажність земляків, отих „мерзенних каламарів”, гнітили душу

Шевченка. Якщо московський письменник Грібоедов мусів нарікати на верхівку свого народу за те, що вона, щоб відрізнитися від простолюддя, користувалася в щоденному житті французькою мовою, то тим більше причин нарікати мав Шевченко, бо наша інтелігенція в тих часах майже вся приймала московську мову за свою. То явище українського життя уважав Шевченко найсумнішим тавром московської влади на наших землях, тому з великим жалем і болем писав, коли думав про тих земляків:

Україно! Україно! Оце твої діти.

Микола Лиходід / ПЕРШИЙ ПРИЇЗД НА УКРАЇНУ

Отак-от проходив Тарас	В хатах на околиці.
Між вербами юними,	Сини гайдамацькі,
Між вербами-вдовами.	Його краяни,
Доми Енгельгардів	Що стали боянами-кобзарями.
Цвіли фаєрверками,	Яреми приходили
Світилися п'яно	У білих споднях,
Вогнями багровими.	Сідали під свічкою на ослоні.
Проходив Шевченко	І сонце вставало над ними,
Між снами кріпацькими	Як з полудня,
Між білими хатами,	І половіли жита на осонні.
небагатими,	І Україна —
Поміж Катеринами	Без панського сліду,
чорнобривими,	І українці раділи літу... .
Що тополиними стали	Сиділи під свічкою чорні
дібровами.	Яреми —
І поверталися до нього — до	І тінь здригалась
сонця	Од слів Кобзарєвих!
Сини гайдамацькі	

Любов Забашта / ПРОРОК

Світла мудрість до тебе прийшла
Не з талмудів сухих мудреців,
Що шукали, мов темні сліпці,
Як позбавити людство від зла.
Ти джерела могутні відкрив,
Що народ з них століттями п'є,
І в стражданні людському скропив
Невмираюче серце своє.
Ти вродливу мову свою
Зміг підняти до найвищих висот,
Щоб повірив у себе народ
У невольничім панськім краю.
Ти сягнув на століття вперед
У тих віршах, що наче мечі,
Став пророком великий поет,
Що підслухав кобзарські плачі...

Я зовсім не дбаю про те, чи мене визнають майбутні покоління, як довго тільки я *тепер* маю свободу інтерпретувати так ясно людський вираз, щоб „тепер” і „тут” було життєвартісне. Відповідальний тільки перед самим собою, я працюю з певного внутрішнього примусу.

На мою думку, в малярстві не має ніякого значення шукання, але велику вартість має знаходження. Хто знаходить щось, той збуджує бодай нашу цікавість, коли не подив.

Коли я якусь означену тему представляю на полотні, то роблю це на те, щоб показати, *що* я знайшов, а не чого шукав. Важне бо не те, що хотів робити, а те, що зробив.

Ми всі знаємо, що мистецтво не є правдою. Мистецтво, це неправда, якою ми собі уявляємо правду, бодай ту правду, яку розуміти нам можливо. Природа і мистецтво, це дві різні речі і тому вони не можуть бути однакові. В мистецтві ми виражаємо те, чим природа для наших понять не буває. Мистецтво є завжди мистецтвом, а не природою.

Для мене дім є радше місцем праці аніж місцем для елегантного життя. Кожна кімната є для мене студію або ательє.

Я намалював декілька образів, які мали б бути криком проти зброєння, криком обурення проти війни і мілітарного насильства.

Час мене ані трохи не стримує, бо час показався мені нічим іншим як лише уявним ланцюгом нових пригод. Пригоди є оправданням мого життя, коли я їх не шукаю, то вони шукають мене.

Я шукаю натхнення в дійсності, яка приковує до себе мою уяву, збуджує її і дає їй нове життя. Я є просто індивідуалістом, який цікавиться всім. Математика, тригонометрія, хемія, психоаналіза, музика, і все, що я знаю, були зв'язані з кубізмом, щоб його можна було легше інтерпретувати. Все це чиста література, коли не сказати, що дурниця. Коли ми находили кубізм, ми зовсім не думали його винаходити. Ми просто хотіли виразити те, що відбувалося в нашій душі. Ніхто з нас не укладав для цього ніякого бойового пляну.

Мене не цікавило б ніщо, що не було б труднощами, які треба перемагати, що не було б загадкою, яку треба розв'язувати, і що не було б таїною, яку треба проникнути.

Правдиву правду можна знайти тільки в мовчанні.

Я працюю виключно для себе самого, не шукаю ніякого признання і не надаю ніякого значення модам і конвенціям.

Я насправду божевільно цікавий. Моя цікавість ставить цікавість кожного іншого глибоко в тінь. Мене цікавить усе в житті, мене цікавлять мрії, мене навіть цікавить те, що звичайно не збуджує ніякої цікавості.

Коли я починаю малювати, то я вмю переставити себе на внутрішність.

Прийде час, коли вид якогось малюнка злагіднюватиме біль зубів.

В кераміці і вазах мистець може виявити свою творчу осо-

бовість, свій дар вчуватися і своє мистецтво заклинання лише кількома штрихами пензля. І так може він виразити зміст спонтанності на якому-будь предметі ужитковості. Моя кераміка виявляє почування старої людини, яка знову любить світ, людини, якої життя здається невичерпним. Все, чого я торкаюсь, пробуджується до нового життя і через те стає інкарнацією якогось аспекту моєї внутрішньої драми.

Я завжди перевіряв себе на архитворах минулого, при чому я їх наново творив у власному стилі. Я часто працюю одночасно в різних стилях. В моєму мистецтві був певний ритм між нападами насильства, які мене знесилювали, і відпруженням у миролюбстві і медитації.

Для мене малі діти ніколи не були просто невиховані або „зухвалі”. Принадність і елеганція моїх двоє молодших дітей, Кльод і Пальоми, мене дуже часто зацікавлюють. Я постійно помічаю в них інші риси, які роблять з дітей фізично і психологічно зовсім особливі істоти.

Мої малюнки показують людину відірвану від природи і цивілізації, віддану похмурих таємничим силам. Моє мистецтво вагалось між жахливістю і привабливістю, між драмою й насильством, які часто походять безпосередно з сучасного життя і досвіду, і спокійних медитацій про клясичне минуле. Для мене не існує в мистецтві ані минуле, ані майбутнє. Коли якийсь мистецький твір не може жити в сучасності, то його взагалі не можна називати мистецьким твором. Мистецтво греків, єгиптян, великих малярів, які жили в інших часах, не є мистецтвом минулого; може воно сьогодні більше живуче ніж було давніше.

Моєю ціллю є ніщо інше як реконструкція дійсності. Моя робота відзеркалює в новій вітальній мові форми турботи сучасного духа. Я еспанець і реаліст і як такий не вступаюся боязливо з дороги твердим правдам життя.

Я не підписую свого малюнку поки він не проданий.

Я драматизую гру світла й тіні як із причин декоративної єдності, так і тому, що я хочу піднести фантазійність моїх тем.

Кубізм нічим не різниться від інших малярських шкіл. Всім прикметні ті самі основні елементи. Що кубізму люди не розуміють і що навіть сьогодні є такі люди, які нічого в ньому не можуть бачити, ще нічого не значить. Я не вмю читати по-англійськи і англійська книжка для мене зовсім незрозуміла, але це не значить, що англійська мова не існує, і чому я мав би кому-будь, крім себе, робити закиди, що я не розумію того, чого не знаю.

Мистецтво розвивається не з самого себе. Людські ідеї змінюються, а з ними й мистецтво, яке зображує ті ідеї. Коли мистець змінює спосіб себевиразу, то це означає тільки те, що він змінив свій спосіб думання. А така зміна може вийти і на добре, і на зле.

Коли я щось знайшов, що хотів виразити, то я це вивів, не думаючи при тому ні про минуле, ні про майбутнє.

Я засуджений на те, щоб безперестанно працювати і працювати. Я ввесь дія і часом мене пориває творча невгамовність. Ідеї з'являються в моїй голові одна за одною, залежно від того

скільки почуттів я спроможний прийняти і скільки я зумію за-
обсервувати. Акції й реакції, краса й гидота, реалізм і абстрак-
ція чергуються в моєму мистецтві. Із старшим віком я стаю
більше нетерпеливий. Я ніколи не буду втомлений, в мене повно
енергії, і я завжди необрахований. Мое життя захоплює і дра-
матичне, одначе не трагічне. Мої малюнки є граничним каменем
в історії сучасного мистецтва. Я одержимий відвагою зробити
для нього все. Без найменшого бажання з мого боку, я ствер-
див, що мене цінили як основника нового мистецького напря-
му, нової школи в малярстві — кубізму. Я маю найглибшу на-
дію, що моя робота може причинитися до припинення боротьби
за майбутнє.

Мої приятелі і мої любі є джерелом моїх інспірацій.

(“Cristal” 1964, № 3.)

З АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Г. Лонгфелло / ДЕНЬ СКІНЧЕНИЙ

День скінчений. Темрява тихо
Струшує з-під Ночі крила,
Мов пір'я повільно додолу
Спадає за летом орла.

Я бачу вогні у хатинах
Крізь дощ і туман мерехтять,
І сум мене враз огортає,
Думки невеселі гнітять.

Та болю в душі я не маю,
Лиш смуток неясний і жаль,
Далека, як дощ від туману,
Від туги моя є печаль.

Прийди, прочитай мені вірші,
Подібні до простих пісень,
Хай зникнуть тривога, неспокій
І думи, що ятрять удень.

Не тих читай бардів славетних,
Що вірші їм лаври несуть,
І кроки яких ще лунають
В німих коридорах часу.

Великі думки цих поетів,
Як сурми, що кличуть у бій,
Запалюють нас до змагання,
Я ж мрію в цю ніч про спокій.

Читай мені, люба, ті вірші,
Що ллються в поета з душі,
Як сльози з очей в час печалі,
Як з літньої хмари дощі.

Поет той, можливо, й незнаний,
Від праці спочинку не мав,
Але в своїм серці музику
Чудових мелодій вчував.

В піснях тих предивна є сила —
Загоювать рани життя;
Приносять вони, як молитва,
Спокій для душі й забуття.

Читай, що тобі до вподоби:
Поему чи вірш, я б хотів,
Щоб в строфах і римах поета
Твій голос чарівний дзвенів.

І ніч залунає піснями,
Й турботи, що сповнюють дні,
Згорнуть, мов араби, намети
І зникнуть, як привид у сні.

Едгар А. По / ЕННЕБЕЛ ЛІ

Це було в ті давно вже минулі літа
— Біля моря, на краї землі,
Коли дівчина, може, вам знана, жила,
Яка звалася Еннебел Лі.
Я віддав був їй серце своє, і вона
Своє серце віддала мені.

Хоч були тоді віком ми двоє дітей,
Біля моря, на краї землі,
Та засяла любов, що є більш, ніж любов,
У серцях наших з Еннебел Лі.
В небі ангели заздро дивились на нас
І були їх обличчя смутні.

Ось чому в ті давно проминулі часи
— Біля моря, на краї землі,
Із хмар вітер зірвавсь і на смерть застудив
Уродливу Еннебел Лі.
Її родич прийшов і від мене забрав,
Щоб в гробниці замкнути її,
Щоб навіки в могилі сховати її
Біля моря, на краї землі.

Щасливіші від ангелів вдвох ми були,
Й вони заздрили їй і мені —
Так! Тому (про це знали всі люди тоді
Біля моря, на краї землі).
І хмар вітер холодний зірвавсь уночі
І згубив мою Еннебел Лі.

Та любов в нас сильніша була, ніж любов
Тих, що старші літами були,
Набагато мудріші були,
І ні янголи в небі ясному вгорі,
Ані демони в морі на дні
Не могли розлучить наші душі: мою
І прекрасної Еннебел Лі.

Тільки місяць зася — душа в мріях уся
Про вродливу Еннебел Лі;
В небі зорі мигтять — ніби очі блищать
Уродливої Еннебел Лі.
Котить хвилі прибій — я в могилі німій,
Де кохана моя, наречена й життя,
Поруч неї лежу я в труні
Біля моря, на краї землі.

Переклад Ол. Филиповича

Г. Лонгфелло

Тихо, тихо на стіні
Гаснуть соншні лучі,
Падуть роси крижані,
Сходять сутінки нічні.
Надімною довкруги
В сірих хмарах небозвід,
У діброви, у луги
Повернувсь пташиний рід.
Лиш заграва золотить
В даліні шибки вікон,

Все темніє і за мить
Запанує кругом сон.
Темно. Темрява не жде,
І стискає груди жаль,
Так життя минає, йде,
Як щезає сонце в даль.
Як проміння по стіні,
По верхах готичних веж,
Так життя відходять дні
У простори, що без меж.

СВІТАНОК

Не сяйте зорі,
Буруни у морі
Шум свій притишіть,
Бо іде хвилина,
Мить неуловима
З-за тисячеліть!
Із темної ночі,
Наче Божі очі
Сонце устає,
З-понад вод безодні

В долоні Господній
Радість подає.
Я б на промінь сіла
Хай би ясність біла
Пітьмою пройшла!
Й так у дні пророчі
Наприкінці ночі
Додому прийшла.

Переклад М. Гармаш

Національне виховання

В попередніх статтях*) ми розглядали виховання з точки бачення філософії натуралізму, і соціалізму, з яких одна пробує розв'язувати всі проблеми людського життя засобами природничих наук, а друга засобами соціальних наук, тобто соціології. Обидві концепції трактують людину як твір природи, який не є нічим іншим як тільки частиною природи, тому людину можуть вивчати природничі науки, які, як відомо, ігнорують духовий аспект людини. Соціологія, не тільки як наука, але й як певна концепція життя, ставить в центр життя людську спільноту, суспільність, вважаючи її єдиним авторитетом і найвищим мірилом усіх вартостей, в тому й етичних. При цій нагоді згадаємо, що ця філософія постала як реакція на філософію індивідуалізму (18 ст.), якого батьком, і в вихованні, був французький мислитель *Жан Жак Руссо*. Свого часу ця філософія охопила була всі ділянки людського життя, в тому й виховання, бо виховання така важлива людська діяльність, що його ніяка філософія обминути не може. Головними представниками філософії індивідуалізму, крім Руссо, були ще такі мислителі, як Кант, Герbart і Спенсер. Мимоходом згадаємо, що в ділянці політики індивідуалізм знайшов вираз у теорії сучасної демократії, тому різні суспільно-політичні рухи чи напрями, які відкидають індивідуалізм і основуються на філософії спільноти (соціалізм), між ними і націоналізм, як філософія нації, відкидають і демократизм, бо він дає одиниці більші права й привілеї ніж спільноті. Звідси й засадничо негативне наставлення демократизму і демократії до націоналізму і націоналістичних рухів, які відбирають одиниці її індивідуальні права й привілеї та підпорядковують спільноті-нації. Очевидна річ, сучасні націоналізми не є демократичні ні в теорії, ні в практиці, в тому, розуміється. сенсі, що вони ставляться проти безмежних чи надмірних привілеїв одиниці, як чинника, що хоче бути незалежним від будь-якої спільноти, але ж бо й так звана „соціальна демократія”, яка вважає себе за єдиного правдивого носія демократизму, є в суті речі антидемократичною, бо вона взагалі заперечує будь-яку форму індивідуалізму і будь-які права й привілеї індивідуала. Німецький теоретик виховання, Отто Вільман, каже, що соціальне виховання в розумінню соціальної демократії є самозапереченням, бо воно є, власне, антисоціальне і антидемократичне, оскільки воно відкидає родину й батьківщину як непотрібні пережитки. І справді, соціалізм не визнає ні індивідуальності, ні духових справ, ні душі, ні Бога, ні релігії. Все життя філософія спільноти зводить до соціального процесу, в якому спільнота є альфою й омегою. Таким чином соціалізм, як реакція на індивідуалізм, є другою скрайністю, в яку загналася людська думка, шукаючи відповіді на питання, що таке одиниця і збірнота, яка питомо вартість кожної з них та яке їх взаємовідношення. А що обидва ці явища є з природи своєї антагонічні, людська думка

*) Київ 1961, ч. 5, 1962, ч. 4, 5-6.

шукала і далі шукає найкращої форми їх співіснування, в наслідок чого постали різні теорії, які давали різні розв'язки цієї проблеми. Індивідуалізм, наприклад, ігнорував збірноту і в центрі уваги ставив собі одиницю, людську особу, як таку, яка від нікого і від нічого незалежна. Соціалізм натомість відкинув саможважність одиниці і поставив на її місце людську спільноту, з якої зробив собі божка і від нього узалежнив усе життя одиниці. В філософії виховання, як і в реальному житті, зокрема в політиці, ці питання мають першорядне значення, тому їм і присвячується стільки уваги.

З огляду одначе на те, що з суспільною наукою (соціологією) дуже тісно зв'язана проблема народу-нації, як окремої й дуже особливої суспільної форми, ми, замість перейти до розгляду ідеалістичних напрямів у філософії виховання, спинимось на питанні національного виховання, яке для нас, української спільноти поза рідними землями, має дуже особливе значення. Та ще перед тим, заки говорити про національне виховання, треба бодай коротко пояснити, що таке національність і нація, як розуміти націю і національність, як на них дивитись та як до них підходити, бо теорій нації є багато і вони різні дають пояснення на вище поставлені питання. Ми тут, очевидно, не будемо викладати теорії нації, але згадаємо тільки те, що для нашого питання матиме суттєве значення.

Як ми сами власними очима бачимо, життя людини розвивається в найрізноманітніших формах, а одною з тих форм є нарід-нація, — форма особлива не тільки тим, що складається з елементів великою мірою гомогенних, яких єднає і в'яже багато спільних рис і властивостей, але й тим, що це форма еволюційна, яка постала не в наслідок яких-будь людських спекуляцій, гільки в процесі розвитку людини і людської спільноти. В цьому й перевага народу-нації над іншими формами людського групування. Коли говоримо про еволюційність народу-нації, то маємо на думці її генезу. Як відомо, нарід-нація постав не відразу. Зав'язком народу-нації було, звичайно, плем'я, зглядно племена, а племена, складені з певної кількості родин або й родів, були найпервіснішою суспільною формою первісної людини. Наука антропології твердить, на основі дослідів життя примітивних людей в сучасну добу, що первісна людина, около мільйона років тому жила не самотно й відокремлено, а невеликими громадами на певній території, яку уважала своєю абсолютною власністю.

Така первісна громада складалася, як кажуть антропологи, з певної кількості родин, які творили первісне плем'я. Ця форма суспільного життя збереглася й до нині десь у пралісах Австралії, Полінезії, Африки. У більш розвинених країнах племена перетворилися вже в народи а потім у нації, а це і був еволюційний розвиток народу-нації, витворений не раціонально, а самою природою людини.

Як вже згадано, питання народу-нації належить до ділянки соціологічних наук, бо нарід-нація є одним із суспільних явищ, але нарід-нація є настільки особливою формою суспільного життя, що наука про націю дедалі виділяється в окрему галузь со-

ціології і стає окремою наукою, яку дехто називає націологією. Та справа не в назві, а в тому, що нарід-нація є явищем соціологічним, а націологія, коли вжиємо цієї назви, і соціологія мають, між іншими, те спільне, що одна й друга розглядають проблему взаємовідношення одиниці і спільноти не з точки бачення інтересів одиниці, як індивідуалізм, а з точки інтересів спільноти, як соціалізм, який трактує одиницю як невід'ємну частину спільноти, без якої одиниця не має ніякої вартості і якій має повністю підпорядкуватися. Не одиниця є творцем спільноти, тільки спільнота є творцем одиниці, каже соціалізм.

Та коли соціалізм, як певна концепція життя, був і є зв'язаний з натуралізмом, а через нього з матеріалізмом, то націоналізм, національна концепція життя, зв'язаний здебільша з ідеалізмом, а конкретно, з німецькою ідеалістичною філософією XIX ст., якої головними представниками були такі німецькі мислителі, як Кант, Фіхте, Шопенгауер, Шеллінг і Гегель. Кант розглядав взаємовідношення одиниці й спільноти з точки погляду держави, яку уважав абсолютом, але Гегель поставив в основу своїх розважань національну державу, тобто націю-державу і підніс її теж до абсолюту. Звідси, мабуть, і пішов звичай ідентифікувати націю з державою чи державу з нацією, хоч у дійсності не кожна держава є нацією — окремою однородною нацією — і не кожна нація є державою чи державною. Деякі держави, наприклад, є унією чи конфедерацією кількох менших або більших націй, от як Англія (бритійці, валійці і шкоти), Бельгія, Югославія, Чехословаччина, Швейцарія та інші. І з другого боку, не всі нації є державами, нпр., Україна, Білорусь та деякі інші нації, що входять у склад Сов. Союзу, є націями, але не є суверенними державами.

В німецькій ідеалістичній філософії нація-держава вважається найвищою формою суспільного життя, і їй мусить підпорядкуватися все життя одиниці. Гегель казав, що нація-держава вища від усього іншого, від одиниці, від родини, від групи, а навіть від Церкви. Нація-держава є абсолютом. Вона є джерелом існування одиниці, творцем усіх прав, найвищим авторитетом у світі, втіленням морального ідеалу, Божою волею і царством самого Бога.

Втілення цього ідеалу нації-держави Гегель знайшов був саме в німецькій (пруській) державі-нації. Німеччина, казав він, це німецька держава, в якій одиниці є тільки клітинами, а суспільні установи окремими органами цього організму. Німецька держава має необмежені права над усіма громадянами, але тільки права, ніяких обов'язків, тоді як громадяни мають радше обов'язки ніж будь-які права. Громадяни нації-держави не мають ніякої власної вартості поза державою. Їх вартість саме в тому, що вони є членами держави, яка їм дала життя, і тільки через державу вони набирають певного значення. Але це ніяк не означає, на думку Гегеля, що нація-держава відбирає одиниці індивідуальну свободу, ні, якраз навпаки, одиниця має повну свободу (індивідуальну), але та свобода полягає в тому, що одиниця свідомо і з власної волі цілковито підпорядковується державі.

Варто відмітити, що цю засаду Гегелевої філософії використали соціалісти і комуністи, які, відкинувши націю, зробили з держави найвищого божка, від якого вищою буває хіба лиш партія, тимто й усе те, що вона робить чи каже, стає святим, а держава стає власником усього добра, включно з людьми, які живуть на її терені. Дослідники й теоретики стверджують, що комуністична партія прийняла Гегелеву теорію держави в цілості. Так само Гітлер трактував німецьку націю, за Гегелем, як абсолют, від якого на людину спадає все добро, і яка є найвищим у світі авторитетом.

Німецька ідеалістична теорія нації-держави прийнялася була якоюсь мірою, головню в 20-х роках, і серед українців у Галичині, тому там і прийнято було говорити за німецьким „Дойчлянд юбер аллес“, „Україна понад усе“. Це, очевидно, не означало, що нація ставиться понад усе природне й надприродне, як дехто супонував. Для кожного, хто визнавав це гасло, було зовсім ясно, що „нація понад усе“ не означає нічого іншого як тільки те, що інтереси нації треба ставити понад особисті й групові чи партійні на випадок конфлікту між ними. Та в теорії це, мабуть, не було поставлено так ясно і виразно, щоб не було сумнівів, і не було сказано ясно *понад* що ставиться націю, *понад* усе в світі, а чи тільки *понад* усе особисто-приватне. На основі цієї неточности витворилася була опінія, а за нею пішла й ворожа пропаганда, про атеїзм тих, хто визнавав це гасло і ставив собі за ціль працювати для добра своєї нації та здобувати їй незалежність. Щоправда, ця недокладність чи неуточненість у визначенні „нації понад усе“ привела і деяких власних теоретиків до того, що вони теж визнали націю за абсолют, єдиноміродайний у житті української людини, і за єдиний моральний визначник, мовляв, „добре є все те, що добре для нації“. Ця моральна засада, своєю суттю матеріялістично-утилітаристична, логічна для соціалістичної етики, яка за найвищий критерій моральности вважає „добро суспільности“, але коли таку засаду застосувати і в відношенні до нації, то між соціалізмом і націоналізмом не буде ніякої різниці в тому відношенні. І в дійсності не все є етично добре, що добре для нації, тимбільше, що розуміння добра може часто змінятися. Коли засаду моралі устанавляють сами люди, то вони можуть її щоразу змінювати, і добром нації може вважатися раз те, а раз інше, а нераз і те, що в дійсності добром не є. Така моральна засада не згідна з духом української нації, яка є нацією християнською від найдавніших часів.

Одначе в ім'я правди треба сказати, що націоналізм ніколи не ставив нації понад Бога, хоч одиницю всеціло підпорядковував нації, і в душі людини, всеціло відданої своїй нації, для Бога залишалось, мабуть, не дуже багато місця. Та все таки теоретики націоналізму постійно відзначували своє позитивне ставлення до Церкви й релігії, а загал „віруючих у націю“ був не менше релігійний, як усі інші нормальні люди.

За німецькою ідеалістичною філософією прийнялося в нас також визначення нації як найвищої форми людської спільности. Не будемо тут входити в суть цієї проблеми і досліджувати,

чи нація є чи не є найвищою суспільною формою, але відмітимо, що з точки бачення етнопсихології нація є найвищою психологічною групою. Чи нація є в розвитку людської спільноти останнім словом, ніхто не може сказати, але можна думати, що розвиток людства в національних формах буде, мабуть, іти ще довгі тисячеліття, бо нація в своєму розвитку стоїть тільки на порозі свого існування і ще далеко їй до свого вершка.

Однак німецька філософія нації-держави, визнаючи націю-державу найвищою суспільною формою, мала щось інше на думці. Йшло просто про те, щоб підкреслити найвищий авторитет нації-держави і поставити її понад усе інше. Коли людина стає в обличчі такого найвищого авторитету, що рівняється з Богом, то вона боязливо підпорядковується, а про це теоретикам політики найбільше й ішло, бо людина дуже непокірний елемент по своїй суті.

Та не зменшуючи авторитету нації, яку слід уважати все таки найкращою досі формою суспільности, мимо її хиб і недоліків, ми все таки хотіли б відгородитися від гегелівської концепції нації-держави, бо вона дегуманізує людину і деперсоналізує людську особовість, розтоплюючи її цілковито в спільноті-державі. З цієї причини воліємо ту філософію, яка, відаючи належне спільноті, в даному разі нації, признає певні права й одиниці. Помилкою соціалізму і національного абсолютизму є відкинення автономії одиниці, з чого випливають далекойдучі консеквенції: заперечення вільної волі людини, а там і фальшива інтерпретація релігії, мистецтва і праці. А звести людську одиницю до значення клітини в організмі і її вартість узалежнити цілковито від спільноти означає не тільки протиставлення християнській філософії, але й відкинення самої суті християнства. Ми воліємо ту філософію, яка признає певні вартості, часто неповторні, і одиниці. Суспільне виховання має бути доповненням до індивідуального. „Стежка, що веде до цієї суспільної концепції, мусить проходити через ділянку індивідуальної концепції”, каже цитований уже теоретик Отто Вільман. Значить, треба шукати синтези обидвох скрайностей, синтези, яка б елімінувала скрайності обох. На цих позиціях стоїть християнська філософія, яка виходить із заложення, що людина має *зберігати* в собі образ Божий, а не губити в масі і деформувати його, бо це незгідне з самою ідеєю створення людини та з усією її суттю.

Думаючи про національне виховання, мусимо всі ці моменти враховувати, бо не врахувавши, легко можемо збитися на манівці, як збиваються ті, хто „власну систему виховання” намагається осноувувати, вслід за німцями, на культурі. Культура є культурою і може служити як один із засобів виховання, але не може вона бути основою виховної системи. Від правильного визначення основи залежатиме і правильна виховна система. І ми мусимо докладно знати, яка та система має бути, що вона нам може і має дати і що ми нею хочемо досягнути. Загально, ми начебто знаємо, що ми хочемо виховувати наші молоді покоління в національній свідомості і в національному дусі, але поки ми це почнемо робити, мусимо усвідомити і наші національні цілі, які хочемо досягнути вихованням, а для цього рішальне зна-

чення матиме наше розуміння нації і наших національних ідей.

Всякі виховні цілі й ідеали, на яких визначення мають вплив не тільки щоденне життя, але й суспільні, економічні й політичні рухи, інтелектуальний стан людей і рівень їх культури, а зокрема й релігія, залежать перш за все від якоїсь концепції життя, тобто від того, як хто дивиться на світ і життя, як його сприймає, тобто відчуває й розуміє, і як до нього підходить. Тому всяка історія виховання ґрунтується, свідомо чи несвідомо, на якійсь концепції життя, а через те вона автоматично в'яжеться з якоюсь філософською системою і філософським світоглядом. Про це легко переконатися, порівнюючи історію виховання з історією філософії. В кожній історичній добі, коли домінують була така чи така філософія чи хочби лише філософська ідея, на ній завжди базувалася виховна теорія, при чому окремі мислителі були й теоретиками виховання, хоч не кожний з них дав окрему систему виховання. Це тому, що кожний філософ, так чи інакше, порушує одну з основних ділянок філософії — етику, якої основною проблемою, посередно, є людська поведінка — що в ній добре, а що є зле. Згадати б таких мислителів як Пітагор, Сократ, Платон, Аристотель у старовину, потім Августин, Тома з Аквіну й інші в середні віки, та Декарт, Руссо, Кант, Гегель і багато інших філософів в наші часи — все це мислителі, які творили певні концепції життя, ставили нові філософські ідеї і тим самим підказували й нові виховні ідеали. Наприклад, так звана в старовину „калокагатія”, ідея добра й краси була ідеалом гармонійного виховання з точки погляду етики й естетики. Основою Платонові виховної концепції була ідея, що люди не родяться однакові здібностями й характерами, тому він радив виховувати дітей згідно з їх здібностями і природою. Ця ідея діє впродовж віків і актуальна так само й сьогодні, хоч може у змодернізованій формі, але її вислідом є сьогоднішнє тестування, вступні іспити, поради для батьків, психологічні дослідження тощо.

Середньовічні мислителі ставили за найвищу ціль моральне виховання, ґрунтоване на християнській релігії. В добу гуманізму й реформації була ідея власного досвіду в вихованні, якого автором був англійський філософ Дж. Лок. Він був теж автором ідеї утилітаризму у вихованні і радив виховувати дітей так, щоб їм було добре жити, а ідею морального виховання відкидав. Руссо створив теорію виховання, яка ґрунтувалася на ідеї природного права, яким обдарована кожна людина — права свободи, якого людині ніхто не може ні відібрати, ні заперечити, навіть держава чи суспільство. Цим основним і невід'ємним природним правом людини, власне, є *бути людиною*, а бути людиною означало бути вільною. Ця ідея Руссо стала загальною ідеєю і діє сьогодні сильніше ніж за часів Руссо, дарма, що в модерній формі, і дарма, що різні люди різний з неї роблять ужиток.

В 19-му столітті велику роль у вихованні почала грати психологія, наука про людську душу, і визначний теоретик виховання, Герbart, відкинувши емпіризм Лока, поставив на перше місце в вихованні людські уявлення, які мають велику силу зберігатися в свідомості. Інша філософія, яка відіграла велику ро-

лю в вихованні в 19-му столітті, це соціалізм, філософія суспільства, а під її впливом зродилася теж ідея національного виховання, основана на теорії чи теоріях нації. Ці теорії і будуть нас тут якоюсь мірою цікавити, оскільки і нашою ідеєю є національне виховання, бо ми вважаємося частиною українського народу, від якого поневолі відлучилися, і невід'ємною частиною української нації, яка змагає до свого національного, політичного, господарського визволення. І до чого змагає вся наша нація, до того самого, очевидно, змагаємо і ми, які змушені політичними обставинами жити поза рідними землями, але які все таки становимо органічну частину нації. Пруський король Фридрих Великий казав до своїх німців: „Ми прийшли сюди не для того, щоб бути щасливими, тільки для того, щоб виконати свій обов'язок”. Саме для того, щоб виконати і наш обов'язок, не виключаючи, очевидно, і особистого щастя, прийшли і ми сюди, на чужі землі, де кожний з нас почуватється повновартісною, тобто вільною людиною, якій ніщо і ніхто не перешкоджає респектувати і свою націю та працювати для неї, помагаючи їй досягнути найвищу в цьому житті ціль. І як невід'ємна частина нашої нації, ми мусимо постійно дбати про наше безперервне національне існування, а це можливе тільки тоді, коли наші діти, внуки і правнуки свідомі будуть свого походження, національної приналежності і національних обов'язків. Це цілком не перешкоджає їм бути добрими громадянами країни свого поселення.

Багато наших людей не приймають цього зобов'язання і дивляться тільки на свої власні й особисті користі і щастя. Може тому, що вони сами не одержали були задовільного національного виховання, а може і з чисто егоїстичних мотивів, але їх треба освідомити, що вся наша національна група в цій чистій країні поселення повинна брати участь у допомозі рідному народові і виховувати своїх дітей згідно з нашими національними ідеалами.

(д. б.)

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ПРЕМІЇ ЗА 1964 РІК

Голова „Урядового республіканського комітету по преміях ім. Т. Г. Шевченка”, Олександр Корнійчук, проголосив 9 березня ц. р. постанову комітету про присудження Шевченківських премій „за видатні досягнення в галузі літератури й мистецтва”. Він не забув підкреслити, що присудження премії ім. Т. Шевченка „є яскравим проявом повсякденного піклування ЦК КПРС на чолі з М. С. Хрущовим про золотий розвиток національної за формою і соціалістичної за змістом укра-

їнської радянської культури”. І не забув теж обов'язково сказати, що Шевченко „з великою любов'ю ставився до російського народу і любив російську мову”.

Цього року комітет присудив не три премії як щороку, а чотири, тому що треба було вшанувати і „старшого брата”. Так що в галузі літератури премію одержали: російський письменник *Микола Тихонов* і український поет *Андрій Малишко*. Тихонов за те, що він очолює „Всесоюзний ювілейний ко-

мітет по відзначенню 150-річчя Т. Шевченка” і за те, що він „доклав багато зусиль і енергії для популяризації творчості Т. Г. Шевченка та інших українських письменників у російських перекладах”. А. Малишко удостоївся премії за створення ним книги лірики „Далекі орбіти” підготованої, мабуть, заздалегідь для цієї цілі.

В галузі образотворчих мистецтв цього річчю премію одержав мистець-графік *Василь Касіян*, за багаторічну мистецьку творчість на Шевченківську тематику, зокрема, за виконані ним художні роботи — естампи „Тарас Шевченко”, „Шевченко з казахським хлопчиком”, „Народ і слово Шевченка”, офортні ілюстрації до „Кобзаря” (1963), ілюстрації до роману О. Іваненко „Тарасові шляхи”.

Врешті в галузі музики премії „удостоєний” відомий музика-композитор *Станіслав Людкевич* за вокально-симфонічну кантату „Заповіт” і симфонію-кантату „Кавказ” на однойменні твори Шевченка.

Не згадано в цьому комунікаті про п'яту Шевченківську премію, але проголошено окремо в наступному числі ЛУ (21), яку присуджено М. Хрущову „за видатну громадсько-політичну діяльність в УРСР” — чи не за ту, яку він виконував за Сталіна в ролі ексекютора — генсекретаря ЦК КПУ? — і за „ве-

ликий вклад у розвиток і зміцнення” української радянської культури.

Що за іронія долі! Українці признають Шевченківську нагороду людині, якої руки по самі лікті забагрені українською кров'ю, людині, що безоглядно русифікує Україну, що висилкою молоде на цілинні землі, позбавляє Україну природного розвитку й розросту і підтинає в корені її біологічну силу... І от такій людині українці присуджують Шевченківську премію, найвищу почесність у країні! Справді бо, не перевівся ще в Україні, головно серед її „культурної верстви” культ особи. Так само як славили вони Сталіна, славлять тепер Хрущова, як славили ком. партію за Сталіна, так славлять її й тепер і дякують, що вона їх зневажає, понижує і трактує як рабів, невільників.

І як це не дивно, цим людям еміграційні культурні діячі висловлюють пошану (за що?), велику увагу до їх „Слова” — а в іншому місці кажуть, що це „Слово” написане в Москві — і, неформально, запрошують їх на відкриття пам'ятника Шевченкові в Вашингтоні, хоч формально їх пропозицію запросити відкидають. Як багато ми перебираємо від американців яких лаємо за советофільство.

Б. Ром.

ВІДИЙШЛИ ВІД НАС

Володимир Державин, визначний літературознавець і теоретик літератури, кращий знавець західних літератур, перекладач і професор університету. Народився в 1899 р. В 1940 році почав працювати в хар-

ківському університеті. В часі німецько-совєтської війни емігрував до Львова, потім до Німеччини, де працював в українських видавництвах, як літературний редактор. Від 1946 р. був професором УВУ в Мюнхе-

ні і співредактором українських журналів, як „Визвольний Шлях”, „Ukrainian Review” тощо. Написав багато літературних статей у підсоветській і вільній пресі. В Німеччині видав книжечку про „Три роки української літератури” на еміграції і видав „Антологію української поезії”. Багато уваги присвятив він, уже на еміграції, групі київських неокласиків, зокрема М. Зерву і написав кілька ґрунтовних статей про неокласичну творчість в нашій літературі. Працював теж над перекладами з української мови на німецьку — вислідом цієї праці є книжка віршів Яра Славутича п. з. „Gelb und Blau”. Покійний був співробітником і нашого журналу на початку 50-х років. Помер на 65-му році життя, 7 березня 1964 р.

На рідних землях померли такі діячі літератури: Михайло Новицький, Григорій Мізюн і Василь Лісняк.

Михайло Новицький один із визначніших підсоветських шевченкознавців старшої генерації. Народився 1892 р., студіював в петербурзькому університеті, тоді й почав цікавитися Шевченковою творчістю. В 1921 р. став науковим співробітником Академії Наук УРСР і відтоді постійно працював у Шевченкознавстві. Ще перед війною друкував свої дослідження, в яких подавав маловідомі і невідомі матеріали про поета. Після війни працював як науковий співробітник Музею Т. Шевченка і брав участь у підготовці академічних видань Шевченкових творів. Помер на 72-му році життя, 29 березня 1964.

Григорій Мізюн, підсоветський драматичний письменник. Народився в с. Кривушні на

Полтавщині в селянській родині. Відомий в літературі як автор п'єс „Провінція” (1930), „Реконструкція” (1931), „Зигзаги” (1932), „Криголом” (1934), „Любов і дружба” (1937), „Товариші” (1938). В часі першої окупації Буковини більшовиками поселився з доручення Спілки письменників у Чернівцях для організації культурного життя. В часі нім.-сов. війни працював кореспондентом фронтових газет і писав нариси з фронтового життя та інсценізації. По війні вернувся на Буковину й працював директором музею Федьковича. В тому часі написав низку п'єс і статей про Федьковича й Шевченка. Писав теж вірші й інсценізації. Помер 15 грудня 1963.

Василь Лісняк, підсоветський драматичний письменник; народився 1908 р. в с. Вербова, Запорізької області в селянській родині. Вчився в Київському художньому інституті, потім працював у пресі — в районних і військових газетах Запорізької області та в „Прапорі”. В 30-х роках почав писати комсомольські вірші, після війни видав кілька збірок: „Степові пісні” (1949), „Люблю село”, „Широкі простори”, в яких опіював „героїку праці”. Помер на 44-му р. життя, 11 лист. 1963.

Олександр Архипенко, світової слави мистець-скульптор, якого твори знаходять в усіх великих музеях світу. Народився 1887 року в Києві. Студіював зразу в Мистецькій школі в Києві, а потім переїхав на дальші студії до Москви. В 1908 поїхав до Парижу, де по коротких студіях у Французькій Академії Мистецтв, відкрив власну мистецьку школу. Пізніше переїхав до Німеччини, де вів також мистецьку школу, а в 1928 р. переселився до Америки і з сво-

єю мистецькою школою осів у Нью-Йорку. Впродовж свого життя в Америці викладав у багатьох американських університетах мистецтво. Хоч був Архипенко світовою постаттю, в душі був українцем і українства не цурався. Працював теж

і на українські теми, виконав погруддя Т. Шевченка (тричі), І. Франка і Володимира Велико-го. Належав до Об'єднання Українських Мистців в Америці і часто брав участь в українських мистецьких виставках. Помер на 77 році життя.

Огляди й рецензії

Василь Гайдарівський. А світ такий гарний...; оповідання. В-во Ю. Серадяка. Буенос Айрес, Аргентина, 1962, 238 — VI стор.

А цій збірці В. Гайдарівського — першій на еміграції — всього три оповідання: „Мерехтливій зорі“, „Непрошений гість“, „А світ такий гарний...“. Від останнього пішла назва збірки, хоч життя, яке тут автор змальовує, не таке вже й гарне, так що збірку краще б назвати, словами самого таки автора, „Над світом запанувала лжа“, бо про неї він тут досить багато говорить. Всі три оповідання написані на теми з советського життя, про яке можна сказати, що воно повне „лжі“. Та Гайдарівський оптиміст, він і в советських умовах пробує знайти ясні хвилини, які його настроюють оптимістично.

В першому оповіданні автор показує шахтарське життя в Донбасі за сталінського режиму, коли людей обвинувачували в шкідництві за промахи й недоліки керівників, або й за такі факти, за які ніхто відповідати не може. Не диво, що кожен робітник живе й працює в „робітничій державі“ під тривалою фізичною і духовою пресією. А ще коли хтось має якісь попередні „гріхи“, як ось головний персонаж цього оповідання, Григорій Колесник, що п'ять років просидів у концтаборах за переховування рідного брата, який утік з поїзду, то він завжди мусить берегтися найменшого промаху, щоб не попасти знову туди, звідки недавно звільнився. Свідомий того, що його „занесли в список неблагонадійних“, Григорій Колесник, як і бригадир-комуніст Луїш, що має подібний гріх і мусить доносити на інших, щоб працювати й жити, робить усе можливе, щоб здобути довіря влади і жити спокійніше. Та спокою він все одно не знаходить і живе під постійною загрозою ув'яз-

нення, а це його так нервово виснажує, що він стає психічно не зовсім нормальний і в такому стані здібний пережити різні „галюцинації“.

Цей психічний стан героя дав схильному до фантастики авторові можливість впровадити в реалістично змальоване життя фантастичну дію, якої основою став шахтарський переказ про колишнього старого шахтаря Шубина, що згинув від обвалу в шахті і загрозив усім шахтарям, що буде їм мстити (за те, що вони не рятували його від обвалу).

Треба признати, що зробив це автор досить хитро, так що читач і не помітив, коли автор впровадив його в світ уяви. Засіб цей у літературі не новий, але його успіх залежить завжди від способу його використання. Гайдарівський покористувався тут сном — його героєві, Колесникові, сниться ніби він іде в шахту і блукає в ній, не мігши знайти виходу, врешті здибає діда Шубина, який його виводить з шахти, бо не зацікавлений у його, Колесникова, смерті. Читачеві здається, що Колесник справді блукає в підземеллі, бо автор так замаскував перехід від дійсності до сновидіння, що здавалось, ніби Колесник справді пішов у шахту, хоч він собі „спокійно“ спав дома.

Якби це була реальна картина, можна б закинути авторові деякі не дуже переконливі деталі у сцені Колесникового блукання в шахті, як, наприклад, те, що він заблудив, хоч і не мусів заблудити, якби був більше уважний, а не уважним він не мав причини бути, якщо не брати до уваги факту, що цього було треба авторові, або те, що від ляпки, яку ніс Григорій в руках, розгойдуючи, не видко було добре дороги, куди йому треба було йти, але він не мусів розгойдувати ляпкою, а мусів нести її спокійно і рівно, щоб освічувати собі дорогу. Важко теж

повірити, щоб Григорій у таких умовах біг, як каже автор, аж йому дух запарало, бо в тих умовах бігти навряд чи можливо. Не дуже хочеться вірити, що Григорієві мусіла згаснути лампа від подуву вітру, бо шахтарська лампа, мабуть, не гасне від вітру. Це речі дрібні і на них великої уваги не звертається, але краще, щоб їх не було в доброму творі.

Сюжет оповідання цікавий як рідко в яких творах сучасної літератури, ситуації і постаті здебільша правдиві й переконливі, добре вмотивовані. Автор ніде не впадає у скрайність, і його персонажі не є ані абсолютно негативні, ані абсолютно позитивні, а такі, як люди в житті бувають, з добрими й поганими рисами, бо автор старався бути об'єктивним, що й робить його твір переконливим.

В другому оповіданні „Непрошений гість” автор знову змальовує умовини советського життя, цим разом не в Донбасі, а в Дніпропетровському — чомусь проф. Чапленко в своїй рецензії на цю книжку не поправив „Дніпропетровська” на „петрівське” як мало б бути, хоч поправив Донбас на „Дінбас” як не мало б бути, бо Донбас є скороченням слів „Донецький басейн”, а не „Дін басейн” — але головну увагу звертає на родинний аспект советського життя. А ті умовини були того рода, що навіть члени найближчої родини не мали одне до одного довір'я і або оминали одні одних, або, як ось тут, сперечалися за свої погляди, намагаючись показатися якнайкращими большевиками. Два брати Федоренки зазнали відмінної долі — один став стахановцем чи відмінником, а другий відбував заслання за „шкідництво”. Зустрівшись по певному часі, ніхто з них не знає, що в кому сидить, тому й брешуть один одному, щоб не виявити своєї правдивої суті, за яку довелося б покутувати. І тільки випадок спричинив, що вони побачили один одного таким, яким кожний з них насправді був у глибині своєї душі — противником і ненависником комунізму і всього большевицького ладу. Це і є той світлий момент в темному житті сталінського герору, що настроює автора оптимістично, бо показує, що український нарід, хоч і живе в жахливих советських невірних умовах, насправді большевизму не любить і комуністичним в глибині душі не є. Ук-

раїнці люблять і шанують традиції батьків, хоч і мусять вдавати комуністів і служити носієві комунізму Москві. Проблема Федоренків, це проблема українського народу і психіка Федоренків, це психіка народу, який у советах думає інакше як робить, і робить інакше як думає. Ненавидить комунізм, але служить йому, розпинається, щоо йому догодити, робить усе, що може, щоб задовільнити ворога і вдержатись при житті, але не піднесе на нього руки. В цьому велика трагедія народу, що здібний посвятити все, включно із своєю волею, щоб здобути більше або менше вигідне життя, в дійсності дуже мізерне і не варте таких зусиль, але не здібний віддати отаке мізерне життя за волю, як це роблять волелюбні народи. Віктор Федоренко ідеаліст, але за чужу ідею, московську, а Степан за ідеал свого життя вважає родинне щастя з власною хатою, садком, затишним спокоєм, квіточками (ст. 94).

Третє оповідання, що дало назву збірці, „А світ такий гарний...”, найдовше і сюжетно найбільш скомпліковане, вроді пригодницьке, трохи гумористичне і сатиричне, але в ньому теж змальовані советські умовини життя. Не скажемо, щоб це життя було тут головною темою твору, але коли він бере тему з того життя, то він силою факту мусить показати те життя, яке б воно не було — гарне чи погане. Отже в цьому оповіданні авторові йде не про умовини, як такі, тільки радше про сюжет — він хотів створити оповідання з якнайскладнішим сюжетом, тому й пвидумував різні ситуації, труднощі й перешкоди, щоб герої не так собі просто поженилися, а щоб поженилися по багатьох перипетіях. У всіх цих ситуаціях автор зручно розкриває свої постаті, так що читачеві приємно слідкувати за розвитком акції і за цікавими, хоч і не все і не дуже переконливими ситуаціями. Але треба сказати, що Гайдарівський рідкісний майстер сюжетних оповідань, в нього багатуща уява, яка може йому постачати безліч цікавих і дотепних ситуацій. І руку майстра видно в тому, як він уміє ті ситуації використати, пов'язати їх в дію і створити цілість.

Пасувало б ще сказати кілька слів про мову. Треба признати, що мова Гайдарівського багата, образна — має багато цікавих і оригінальних порівнянь і метафор, поетична,

але вимагає ще більшої дбайливості з лексичного, морфологічного і синтаксичного боку. От напр. автор уживає форми „подібний на мій”, зам. „до мого”, „пильнувати за собою”, зам. „себе”, „це не можна було приховати” зам. „цього” не можна було... „ці кілька речень”, зам. „цих кілька речень”, бо „кілька” вимагає родового відм. ітд. Москалізми: „міроприємства”, „осуж-

дуеш”, „їжджайте”, „їжджай”, „паній”, „водокачка”. Морфологія: „волов'ячою ходою”, треба б „воловою” або „волячою”, „напутує” зам. „напучує”, „макітро твоя пришелупкувата”, зам. „пришелупкувата”, „Михайло уперся в м'яку спинку” зам. „оперся” ітп. Інші недогляди відмітили інші рецензенти.

Б. Ром.

ПРО ШКІЛЬНІ ЧИТАНКИ І ЛІТЕРАТУРНУ МОВУ

Свого часу поет Яр Славутич, рецензуючи якусь шкільну читанку, висловився негативно про читанки Шкільної Ради і похвалив читанки „Нових днів”, які, на його думку, тим кращі від інших, що в них добра літературна мова, а в читанках Шкільної Ради, мовляв, поганенька (укладали ж їх галичани!). На доказ правильності свого осуду він дав декілька прикладів — слів, які йому видалися нелітературними. На основі цих кількох слів він зробив загальний висновок про всі читанки, що в літературна мова в них нелітературна.

За цю критику радо вхопився П. Волиняк, що відчув сильну конкуренцію, і, спираючись на авторитет Славутича, не оминув жадної нагоди, щоб шпигонуту Шкільну Раду й обезцінити її читанки, а свої через контраст похвалити. Від того й завівся в нього звичай ляяти читанки Шк. Ради то безпосередно, то посередно, за допомогою „своїх людей”, „наемників”. Очевидна річ, що всі вони обмежувалися до кількох лише прикладів, тобто слів, які вони вважали нелітературними, але довкола цих слів робили багато вітру, щоб виглядало, які то жахливо погані читанки Шкільної Ради. Словом робилася пропаганда, буря на морі в скляній воді. Волиняк, нпр., нелітературними словами вважав такі, як „ратуш”, мовляв в Україні не знають, що таке ратуш, і „злий” чи „зле” в значенні „поганий”.

Інші „знавці” літературної мови, як от якийсь Леонід Гусин (гл. його статтю „Найболючіше з питань”, Сучасність 1964 ч. 2, ст. 118), то й стільки прикладів не вміють дати, що Славутич чи Волиняк, і обмежуються до тріскотливих фраз і голословних тверджень, що читанки Шкільної Ради нічого не варті. Мало того, вони навіть „калічать душу молоді”, і він „волає до неба о пом-

сту” та закликає громадянство „заборонити таке недбальство” — цілковито в тоні Волиняка, який так само закликав батьків не купувати видань Шкільної Ради. І на догоду Волинякові Гусин таке пише: „На еміграції авторів цих рядків найкращими здаються підручники торонтоńskiego видавництва „Нові дні”, принаймні з боку мови”. Та більша частина цього товару (він має на думці всякі читанки) — непридатна... Взяти б тільки „Читанку для третього року” Б. Романенчука, або „Читанку для п'ятого року” К. Кисілевського. Читаючи їх, доводиться дивуватись: де люди понабирали таких слів (власне, яких? — Ред.), які з літературною мовою нічого спільного не мають”. Справді доводиться й нам дивуватись нахабності й демагогії Гусина, який ні з літературною мовою, ні з літературою, ні з вихованням нічого спільного не має, а бреше як найнятий.

Але відповідно на його питання: „де понабирали таких слів”: понабирали з літературних творів, перш за все дитячих і юнацьких, як східних так і західних, і майже всі автори загально відомі українські письменники. Та Гусин їх не знає, бо в літературі він слабо визнається. Ані він не вчитель української мови, ані педагог, ані письменник, ані мовознавець, ані знавець літератури, тільки, певно, якийсь „мовний знахор”, моволюб-аматор, якому здалося, що він повинен писати про літературну неграмотність Шк. Ради, учителів українознавства, мовознавців, педагогів, редакторів і всіх інших, окрім нього й Волиняка. Він далі пише таке: „Виникає питання: чи може нормальне суспільство дозволити такому недбальству розростатися? Чи не час нам зрозуміти що... ми не сміємо допустити до того, щоб безвідповідальні люди калічили душі молоді!” (підкр. наше —

Ред.). Далі цей „спец” лає шкільні ради, що „ніяк не відповідають своєму справді високому завданню”, українські еміграційні школи, „по яких розрісся мовний бурян”, організації молоді, пресу, радіо, що є „розсадниками неграмотності” тощо. І знову ж без ніяких доказів. Єдине, на що він спромігся, то російське слово „шалас” (зам. курінь), яке він почув десь в одному таборі і „лижви” зам. „ковзани”. І не подобалось йому ще слово „оборонці” рідної мови, бо „правду казавши мову нашу обороняти немає перед ким, на неї ніхто не нападає”, думає він.

Справді, що за глибокодумне ствердження ігноранта, який ніякого прикладу не спромігся подати, щоб хоч трохи підперти свої цілком такі голослові фрази, фальшиву критику шкіль українознавства і шкільних підручників іншого як Волинякове видання. Він твердо вірить, що якби до шкільної ради входили проф. Шерех, проф. Чапленко чи професор Ковалів, то вони б не дозволили випустити таких підручників. Він такий певний у цьому, що радше три дні сіно їстиме ніж повірить, що ці вчені мовознавці могли б зробити інакше, як він каже.

Гадаємо, що автор мусів би не три дні, а три роки сіно їсти, як їв його, мабуть, дотепер, бо в голові у нього окрім сіна нічого більше не видно. Він читанок Шк. Ради ніколи й на очі не бачив, бо якби бачив, то ніколи б не писав таких нісенітниць, а коли б і критикував їх, то оперував би фактами, щоб не бути голословним.

Не дивуємось авторові, що він понаписував такі, як кажуть поляки, „бздурі”, але дивуємось головному редакторові журналу, І. Кошелівцеві, що він таку безнадійну і безвідповідальну писанину надрукував. Бо хто такий Л. Гусин, що він за мовний чи літературний авторитет, що присвоє собі право говорити про речі не своєї компетенції і висловлюватись, нпр., про проф. К. Кисілевського, неменшого від тих трьох, яких він назвав, вченого мовознавця, педагога і довголітнього вчителя української мови, як про „безвідповідальну людину, яка калічить душі молоді” нелітературною мовою своїх читанок! Та коли Гусин є тільки Гусин, якого глупоті можна й не дивуватись, то Іван Кошелівець, головний редактор журналу, таки краще знає „хто є хто” і „що є що”, бодай повинен знати, і мусів би кон-

тролювати те, що друкує в журналі, інакше дійде до того, що журнали будуть друкувати такі „бздурі” як Гусинова. Не йде про критику, як таку, навіть негативну (яка виявляє негативи) чи деструктивну (яка нищить), з усякою ми собі дамо раду, але йде про те, що коли хтось береться за критику, то хай свої закиди підтримує речовими (і переконливими) аргументами й фактами, щоб ми могли на тих же фактах показати, то він не має рації, або таки бреше. І як він на тому не розуміється, що критикує.

Можливо (хочеться вірити), що Іван Максимович не читав цієї глупої статті, бо як би був читав, то певно, був би її в такій формі не пустив, але коли він її читав, і свідомо пустив, знаючи добре, що справа мається інакше, тоді... тоді доведеться прийняти теорію, що людина справді походить від мавпи, а головний редактор „Сучасності” в простій і безпосередній лінії, і то від найнижчого гатунку, яких знає антропологія. **Б. Р.**

Бібліографія

Шевченко, Тарас. Твори т. XII. Поезія Шевченка чужими мовами. За редакцією й із статтями Богдана Кравцева. В-во М. Денисюка, Чикаго 1963, 455 стор.

Шевченко, Тарас. Твори т. XIII. Шевченко і його творчість. Збірник праць і статей. За редакцією Богдана Кравцева. В-во М. Денисюка, Чикаго 1963, 303 стор.

Календар Альманах „Нового Шляху” на 1964 рік. Друком і накладом „Нового Шляху”, Вінніпег, Канада, 167 стор. ілюстр.

Календар „Слово” на рік 1964. В-во „Вільне Слово”, Торонто 1964, Канада. 96 ст. ілюстр.

Альманах-Календар „Провидіння” Союзу Українців Католиків Америки на рік Божий 1964. Філядельфія 1963, 194 стор. ілюстр.

Зореслав. З ранніх весен (вибране). Накладом „Карпатського Союзу”. Нью Йорк 1963, 113 ст. з портретом автора. Літ. редакція і стаття Богдана Кравцева, обкладинка роботи Я. Гніздовського.

Сосенко Оструп, Ярослава, Оля; повість. Накладом автора. Мюнхен 1963. 150 стор.

Коржан, прот. Михайло. Українська православна Церква і екуменічний рух. (Відбитка з журналу „У. Самостійник” чч. 10-12, 1963 р.). Мюнхен, 1963, 28 стор.

Українського Голосу” на переступний рік 1964. В-во „Тризуб”, Вінніпег, Канада (1963), 190 стор. ілхстр.

Пасічник І. По всій Україні; поема. Друге видання. Накл. автора. „У-Нью Йорк 1964, 193 стор.

ХТО МАЄ

„ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ”

Михайла Возняка

в трьох томах і міг би нам на деякий час позичити або й відступити, в заміну за інші наші видання, будемо дуже вдячні. Просимо порозумітися з нами.

В-во „КИЇВ”

МАЄМО ЩЕ декілька комплетів „КИЄВА”, 13 річників, від 1950 до 1962 включно, по \$3.30 за річник. До кожного річника маємо готові тверді обкладинки. Хто замовляє комплет „Києва”, платить за обкладинки тільки по 1.20 дол.

Кожна організація, яка збирає власну бібліотеку, одержує 25% знижку.

В-во „КИЇВ”

Що не кажіть, а в кожній українській хаті таки повинна бути

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

ГАСЛОВА ЧАСТИНА В 7-ОХ ЧАСТИНАХ

В передплаті коштує приблизно 70.00 дол., але буде коштувати більше як появиться цілість. І краще платити потрохи, аніж нараз цілу суму.

Замовляйте в нашому видавництві.

4800 N. 12th St., Philadelphia 41, Pa.

ВИСИЛКОВА КНИГАРНЯ «КИЇВ»

МАЄ НА СКЛАДІ ТАКІ КНИЖКИ:

В. Гайдарівський: <i>А світ такий гарний...</i> оповідання	\$2.50
В. Гайдарівський: <i>Заячий пастух</i> , повість	2.00
Д. Гуменна: <i>Вічні вогні Альберти</i> , оповідання	2.50
Діма: <i>Третій берег</i> , поезії	1.50
І. Евентуальний: <i>Проти шерсти</i> , сатири й гуморески	2.00
О. Керч: <i>Альбатроси</i> , роман з життя мистців	2.50
О. Луговий: <i>В кігтях двоголового орла</i> , істор. повість	3.50
П. Мірчук: <i>В німецьких млинах смерти</i> , спом. з конц. таб.	2.00
П. Мірчук: <i>Степан Бандера</i> , біографічний нарис	2.00
І. Нагаєвський: <i>Рим і Візантія</i>	2.50
І. Нагаєвський: <i>Історія України</i> — англ. мовою, в оправі ...	5.00
М. Понеділок: <i>Вітаміни</i> , гумористичні оповідання	3.00
М. Понеділок: <i>Соборний борщ</i> , гумористичні оповідання ...	3.00
В. Сібо: <i>Літаючі самоцвіти</i> , оповідання для молоді	0.80
О. Соколовський: <i>Богун</i> , історична повість	3.00
Ю. Тис: <i>Звідун з Чигирини</i> , історична повість	2.50
Ю. Тис: <i>Рейд у невідоме</i> , пригодницька повість	1.80
Е. Стріха: <i>Пародези і Зозендропія</i> , сатира	3.00
М. Струтинська: <i>Помилка доктора Варецького</i> , оповідання ..	1.50
Т. Шевченко: <i>Кобзар</i> у 4 томах за ред. Л. Білецького	25.00

ВЛАСНІ ВИДАННЯ „КИЄВА”:

Б. Антоненко-Давидович: <i>Землею українською</i> , мист. реп.	1.80
Б. Антоненко-Давидович: <i>За ширмою</i> , повість із сов. життя ..	1.00
Р. Гаггард: <i>Дочка Монтезуми</i> , пригод. повість, I і II част.	3.00
М. Куліш: <i>Народний Малахій</i> , драма	1.00
Львів — літературно-мистецький збірник, ювілейне видання ..	10.00
В. Марська: <i>Буря над Львовом</i> , повість	2.20
Е. Маланюк: <i>Влада</i> , збірка поезій	1.00
Б. Поляннич: <i>Генерал W</i> , шпигунська повість	2.50
<i>Слово о полку Ігореві</i> , ювілейне видання	13.00
О. Черненко: <i>Людина</i> , поема	1.00
Д. Ярославська: <i>Поміж берегами</i> , повість	2.20
Д. Зеров: <i>Каталептон</i> , збірка поезій	1.00

ШКІЛЬНІ КНИЖКИ:

Б. Романенчук: <i>Читанка для II року навч. української мови</i> ..	2.00
Б. Романенчук: <i>Читанка для III року навч. української мови</i> ..	1.50
Б. Романенчук: <i>Читанка для IV року навч. української мови</i> ..	1.50
Б. Романенчук: <i>Українська мова</i> , граматичні і правописні вправи для I і II року	1.00
С. Рудницький: <i>Географія України</i> , доповнене і іл. вид.	2.50

Приймаємо замовлення на всі інші книжки, які появляються

Замовлення шліть на адресу:

“KYIW”, 4800 N. 12th St., Phila. 41, Pa.